

Хілько Світлана Олександрівна,
*старший викладач кафедри загальної та практичної
психології Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»*

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У статті висвітлено проблемні питання методики дослідження особливостей формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів. Зазначено, що в науковій традиції не вироблено єдиних підходів до вимірювання толерантності до невизначеності, створено вимірвальний інструментарій — це особистісні опитувальники, які відображають різноманітність у розумінні сутності феномену толерантності до невизначеності.

Виділено критерії, що дають можливість означити компоненти формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів: когнітивний, афективний, конативний. Запропоновано методики діагностики та їх діагностичні шкали компонентів формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів.

Ключові слова: формування толерантності до невизначеності, інтолерантність до невизначеності, міжособистісна інтолерантність до невизначеності, майбутній психолог.

Хилько Светлана Александровна

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ К НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ У БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Аннотация. В статье освещены проблемные вопросы методики исследования особенностей формирования толерантности к неопределенности у будущих психологов. Отмечено, что в научной традиции не выработаны единые подходы к измерению толерантности к неопределенности, созданный измерительный инструментарий представляет собой личностные опросники, отражающие разнообразие в понимании сущности феномена толерантности к неопределенности.

Выделены критерии, позволяющие обозначить компоненты формирования толерантности к неопределенности у будущих психологов: когнитивный, аффективный, конативный. Предложены методики диагностики и их диагностические шкалы компонентов формирования толерантности к неопределенности у будущих психологов.

Ключевые слова: формирование толерантности к неопределенности,

интолерантность к неопределенности, межличностная интолерантность к неопределенности, будущий психолог.

Svitlana Khilko

METHODOLOGY OF RESEARCH INTO FEATURES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' AMBIGUITY TOLERANCE

Abstract. *The article deals with the methodology of research into characteristics of psychology students' ambiguity tolerance. Because of the absence of uniform scientific approaches to assessing ambiguity tolerance, the existing measuring instruments are made up of a variety of personal questionnaires that reflect different understandings of the phenomenon of ambiguity tolerance.*

The author discusses the criteria that allow determining the cognitive, affective and conative components of future psychologists' ambiguity tolerance as well as presents the instruments to diagnose different components of ambiguity tolerance in psychology students.

Keywords: *ambiguity tolerance, ambiguity intolerance, interpersonal ambiguity intolerance, future psychologists.*

Постановка проблеми

Професійна підготовка майбутніх психологів упродовж навчання у вищому навчальному закладі є досить актуальною проблемою вищої школи, оскільки пов'язана з вирішенням професійних проблем. Важливим напрямом забезпечення ефективності цієї підготовки є врахування ситуацій невизначеності, що супроводжують будь-який вид діяльності психолога. За таких умов важливим напрямом у дослідженні толерантності до невизначеності (ТН) є виявлення складових компонентів його формування у майбутніх психологів.

Незважаючи на велику кількість досліджень, у зарубіжній науковій традиції не вироблено єдиних підходів до вимірювання толерантності до невизначеності, створений зарубіжними авторами вимірювальний інструментарій — це особистісні опитувальники, які відображають різноманітність у розумінні сутності феномену толерантності до невизначеності². Українські дослідники використовують теоретично обґрунтовані й апробовані психодіагностичні комплекси, які спрямовано на вивчення різних феноменів толерантності до невизначеності (ТН), інтолерантності до невизначеності (ІТН), міжособистісної інтолерантності до невизначеності (МІНТ), в адаптації російських учених.

Актуальність проблеми дослідження. Враховуючи, що дослідження феномену ТН пов'язане з труднощами визначення єдиного розуміння самого поняття, його структурних компонентів і системи їх взаємозв'язку, можна

² Гусев А. И. Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала / А. И. Гусев // Личностный потенциал: структура и диагностика ; под ред. Д. А. Леонтьева. — М. : Смысл, 2011. — С. 300–329.

констатувати про слабку узгодженість вимірювального інструментарію¹. Ці фактори потребують нового змісту методичної бази експериментального дослідження формування ТН у майбутніх психологів.

Отже, визначення і теоретичне обґрунтування методичної бази дослідження формування ТН у майбутніх психологів є актуальним.

Аналіз основних досліджень та публікацій

З моменту намагання описати феномен ТН Френкель-Брунsvік (1949) здійснювалися спроби створення валідної і надійної методики вимірювання ТН і ІТН¹.

Ряд зарубіжних дослідників вивчали проблему створення шкал з метою дослідження ТН, зокрема, шкали упереджень Гоша (1951), на основі яких пізніше було створено інші спеціалізовані шкали: Баднера (1962), Ерліха (1965), Райдела і Розена (1966), Мак-Дональда (1970), Нортон (1975), Вигано ля Роса (1986), Натта (1988), Маклейна (1993)².

Так, Баднер розробив шкалу толерантності — інтолерантності до невизначеності (Budner's Scale of Tolerance – Intolerance of Ambiguity); Мак-Дональд розробив шкалу ТН (MacDonald's Ambiguity Tolerance-20 – AT-20); Нортон запропонував свою методику дослідження ТН (Measurement Ambiguity Tolerance-50 (MAT-50)); Вигано ля Роса виділив три фактори ТН: «інтолерантність», «безпека» і «ризик»; Натт запропонував шкалу «толерантності – інтолерантності» (Scale of Tolerance/Intolerance Ambiguity) (Scale of Tolerance/Intolerance Ambiguity); Маклейн¹² розробив шкалу MSTAT-I (Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance-1), що є модифікованим варіантом попередніх методик; Хофстеде розробив методику «Індекс уникнення невизначеності» (UAI – Uncertainty Avoidance Index), яка складається з трьох індикаторів: орієнтація на правила, стабільність зайнятості і стрес².

Отже, науковці намагалися дослідити особистісні властивості толерантної й інтолерантної до невизначеності особистості, дослідити взаємодію ТН та інших психологічних конструктів, дослідити сам конструкт ТН та різні прикладні аспекти засвоєння/вироблення/навчання ТН стосовно різних сфер практичної діяльності².

З іншого боку, на пострадянському просторі з 1990-х років застосовуються російськомовні адаптації вимірювальних шкал ТН, зокрема: О. Луковицька^{2; 8} (1998) в межах виконання дисертаційного дослідження

¹ Гусев А. И. К проблеме измерения толерантности к неопределенности / А. И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 1. — С. 21–28.

² Гусев А. И. Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала / А. И. Гусев // Личностный потенциал: структура и диагностика; под ред. Д. А. Леонтьева. — М.: Смысл, 2011. — С. 300–329. — С. 300–329.

¹² Осин Е. Н. Факторная структура русскоязычной версты шкалы общей толерантности к неопределенности Д. Маклейна / Е. Н. Осин // Психологическая диагностика. — 2010. — № 2. — С. 65–86.

⁸ Луковицкая Е. Г. Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук: 19.00.05 «Социальная психология» / Е. Г. Луковицкая. — СПб., 1998. — 14 с.

здійснила адаптацію шкали MSTAT-I на російськомовній вибірці; Г. Солдатова^{2; 14} (2003) разом із співробітниками адаптувала шкалу Баднера; Н. Шалаєв (2004) здійснив апробацію російськомовного перекладу методики вимірювання ТН Вигано ля Роса; Т. Корнілова^{2; 5} (2010) представила результати апробації на російськомовній вибірці нового опитувальника (НТН), в основу якого покладено шкали О'Коннора, Райделл Розена і Баднера. І. Леонов⁷ виявляв специфіку впливу ТН на професійно важливі якості керівника, застосовуючи однофакторний опитувальник MSTAT-I Д. Маклейна (в адаптації О. Луковицької), опитувальник «ЛФР – 25» (Т. Корнілова) та ін.

Проблема толерантності до невизначеності привертала увагу українських учених. Так, П. Лушин¹¹ провідну умову супроводу особистості в умовах перехідного періоду визначає толерантність до невизначеності, недирективність і недифіцитарність професійної позиції психолога. Крім того, учений розглядає типи ставлень до невизначеності, серед яких інтолерантний і толерантний, що дає можливість виділити такі типи: «активний», «пасивний», «утилітарний» та особливий «недифіцитарний» тип, сутність якого полягає у ставленні до хаосу і невизначеності як до джерела зростання і розвитку особистості⁹.

П. Лушин¹⁰ у своїх методичних матеріалах до авторського курсу «Психологічна допомога особистості в перехідний період» пропонує також універсальну стратегію вирішення проблемних ситуацій, розкриває особливості «примирення» з викликами складних, хаотичних процесів життя. Таке примирення вчений називає розвитком толерантності до невизначеності в епоху нестабільності.

Крім того, А. Гусєв³ досліджував толерантність до невизначеності як фактор розвитку ідентичності особистості, застосовувавши для цього: методику «Толерантність до невизначеності» (С. Баднер, в адаптації Г. Солдатової), методику «Шкала толерантності до невизначеності» (Д. Маклейн, в адаптації Е. Луковицької), методику «Особистісна готовність до змін» (Ролнік, Хезер,

² Гусев А. И. Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала / А. И. Гусев // Личностный потенциал: структура и диагностика ; под ред. Д. А. Леонтьева. — М. : Смысл, 2011. — С. 300–329.

¹⁴ Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. — М. : МГУ, 2003. — 112 с.

⁵ Корнилова Т. В. Принцип неопределенности: единство интеллектуально-личностного потенциала человека / Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова, С. А. Корнилов, М. А. Новикова. — М. : Смысл, 2010. — 334 с.

⁷ Леонов И. Н. Влияние толерантности к неопределенности на профессионально важные качества руководителя : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / И. Н. Леонов ; Удмуртск. гос. ун-т. — Удмуртия, 2015. — 256 с.

¹¹ Лушин П. В. Экология травмы и условия ее недефицитного сопровождения / П. В. Лушин // Теория и практика психотерапии. — 2016. — № 3(4). — С. 2–10.

⁹ Лушин П. В. Неопределенность, которую не толерируют / П. В. Лушин // Теория и практика психотерапии. — 2016. — № 5. — Т. 3. — С. 2–6.

¹⁰ Лушин П. В. «Гибридная жизнь»: об особенностях самоорганизации и психологической помощи в переходный период: метод. материалы к авторскому курсу «Психологическая помощь личности в переходный период» / П. В. Лушин // Теория и практика психотерапии. — 2014. — № 4. — С. 57–62.

³ Гусев А. И. Толерантность до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. І. Гусєв. — К., 2009. — 233 с.

Голд, Халл, в адаптації Н. Бажанової та Г. Бардієр) та інші методики дослідження розвитку ідентичності.

Окремі аспекти феномену толерантності до невизначеності досліджували: як системоутворювальний особистісний фактор творчої особистості (Є. Носенко, М. Шаповал); як складову психологічної готовності студентів до професійної діяльності і її формування в процесі фізичного виховання (В. Пічурін) та ін.

Отже, проблема дослідження особливостей формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів є актуальною і потребує науково обґрунтованого підходу.

Метою статті є визначення і теоретичне обґрунтування методики дослідження формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу

Основні підходи до дослідження ТН розглядаються з позицій різних теоретичних конструктів: як риса особистості, як соціально-психологічна установка, як когнітивно-перцептивне утворення, як здатність особистості, як культурна складова, як множинність реакцій на невизначені ситуації, як характеристика індивідуальної саморегуляції особистості в невизначених ситуаціях³, що і зумовлює підходи до її формування. Отже, це дає можливість визначити головні критерії формування ТН, які необхідно враховувати, а саме: наявність знань із зазначеної проблеми, емоційне ставлення до невизначеності, уміння ухвалювати рішення і діяти в ситуаціях невизначеності.

Виділені критерії дають можливість означити компоненти формування ТН у майбутніх психологів, що становлять методичну базу експериментального дослідження: 1) *когнітивний* (обізнаність та усвідомленість щодо формування ТН); 2) *афективний* (позитивне ставлення до формування ТН); 3) *конативний* (рішучість і дієвість у ситуаціях невизначеності) (див. рис.).

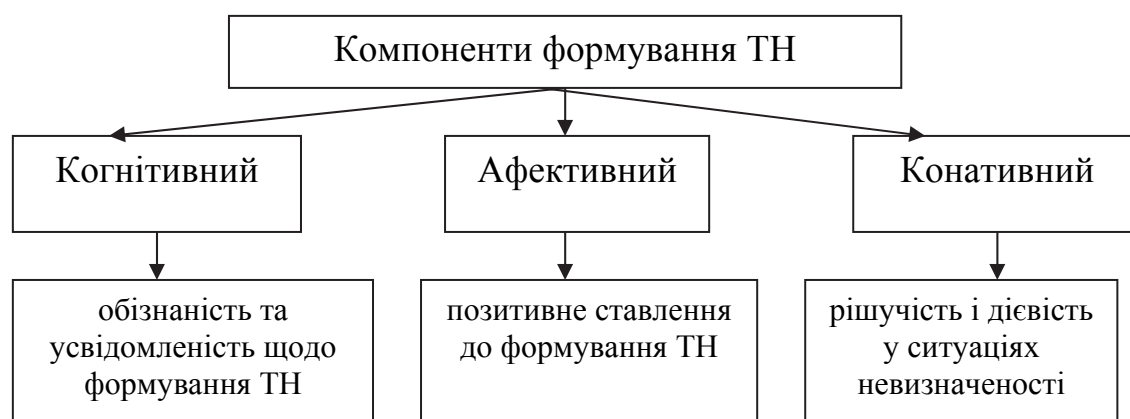

Рис. Компоненти формування ТН у майбутніх психологів

³ Гусев А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А. І. Гусев. — К., 2009. — 233 с.

Виходячи з цього, до критеріїв сформованості ТН у майбутніх психологів можна віднести: поінформованість майбутніх психологів про поняття «толерантність до невизначеності» й «інтолерантність до невизначеності»; уявлення про ознаки, що підтверджують сформованість толерантності до невизначеності; знання про відмінності толерантного до невизначеності майбутнього психолога від інтолерантного; уявлення про толерантний до невизначеності «Я-образ» майбутнього психолога; феномени, що пов'язані з позитивним емоційним ставленням майбутніх психологів до ТН; активна участь в усіх видах і формах роботи (семінарах, «круглих столах», практичних заняттях тощо), де присутні елементи невизначеності.

На основі вищезазначених положень визначено показники компонентів, методики дослідження та їх діагностичні шкали особливостей формування ТН у майбутніх психологів (див. табл.).

Таблиця

Методики діагностики та їх діагностичні шкали компонентів формування ТН у майбутніх психологів

Компонент формування ТН	Показник компонентів	Методики дослідження та їх діагностичні шкали
1	2	3
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз, осмислення та усвідомлення свого мислення, придбаних знань і поведінки в ситуаціях минулого, актуального та прогнозованого майбутнього, у ситуаціях, які змінюються; • поінформованість про поняття ТН, ІТН; • обізнаність про ознаки, що підтверджують сформованість ТН; • знання про відмінності толерантної до невизначеності особистості від інтолерантної; • обізнаність та усвідомлення позитивної складової ТН 	<ul style="list-style-type: none"> • методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (А. Карпов). <i>Діагностичні шкали:</i> ретроспективна рефлексія; ситуативна рефлексія; перспективна рефлексія; рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми⁴; • анкета на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування толерантності до невизначеності (авторська розробка) (питання № 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9)
Афективний	<ul style="list-style-type: none"> • енергійність, чуттєвість, емоційність, невтомлюваність, підвищений життєвий тонус у стресових ситуаціях, які виникають через інновації; • погляд на стресові ситуації з позитивного погляду, віра в успіх; • розуміння емоційного стану іншої людини завдяки співпереживанню, проникнення в її суб'єктивний світ; 	<ul style="list-style-type: none"> • методика «Особистісна готовність до змін» (PCRS Personal change readiness survey), автори – Ролнік, Хезер, Голд, Халл, в адаптації Н. Бажанової та Г. Бардієр. <i>Діагностичні шкали:</i> пристрастність; оптимізм¹³;

⁴ Карпов А. В. Рефлексивность как психологическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. — 2003. — Т. 24. — № 5. — С. 45–57.

Продовження таблиці

1	2	3
Конативний	<ul style="list-style-type: none"> • позитивні або негативні емоції і почуття в ситуаціях невизначеності, суперечливості, неоднозначності • уміння рішуче діяти в складних ситуаціях, звертатися до нових джерел для вирішення проблем; • тяжіння до нового, невідомого за необхідності діяти в складних ситуаціях; • здатність змінювати власні плани та рішення, перебудовуватися у нових ситуаціях, не наполягати на власній позиції (думці), якщо того вимагає ситуація; • віра у себе, власні чесноти та сили, в те, що усього можна досягнути, якщо цього забажати, та здатність упевнено діяти в стресових ситуаціях; • продуктивні і непродуктивні копінги в ситуаціях невизначеності 	<ul style="list-style-type: none"> • діагностика рівня емпатичних здібностей (В. Бойко)¹⁵; • анкета на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування ТН (авторська розробка) (питання № 3, 8) • методика «Особистісна готовність до змін» (PCRS Personal change readiness survey). <i>Діагностичні шкали:</i> винахідливість; сміливість; підприємливість; адаптивність; упевненість¹³; • мельбурнський опитувальник ухвалення рішень (МОПР) (російськомовна адаптація Т. Корнілової на основі опитувальника Фліндерса). <i>Діагностичні шкали:</i> пильність; уникнення; прокрастинація; надмірна пильність⁶; • опитувальник «Особистісні фактори ухвалення рішень» (ОФР) (у модифікації Т. Корнілової на основі методики Q-сортування німецького психолога Х. Вольфрама). <i>Діагностичні шкали:</i> готовність до ризику; суб'єктивна раціональність⁵; • анкета на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування ТН (авторська розробка) (питання № 10)

¹⁵ Практическая психодиагностика: методики и тесты: учеб. пособие / ред. и сост. Д. Я. Райгородский. — Самара, 2001. — 672 с.

¹³ Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология: учеб. пособие / Л. Г. Почебут. — СПб. : Питер, 2012. — 336 с.

⁶ Корнилова Т. В. Мельбурнский опросник принятия решений: русскоязычная адаптация [электронный ресурс] / Т. В. Корнилова // Психологические исследования. — 2013. — № 31. — Т. 6. — С. 4. — Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n31/883-kornilova31.html>

⁵ Корнилова Т. В. Принцип неопределенности: единство интеллектуально-личностного потенциала человека / Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова, С. А. Корнилов, М. А. Новикова. — М. : Смысл, 2010. — 334 с.

Продовження таблиці

1	2	3
<p>Загальний показник сформованості ТН</p>	<ul style="list-style-type: none"> • загальний показник особистісної властивості, що означає прагнення до змін, новизни й оригінальності; • готовність іти невідомими шляхами і вирішувати складні проблеми; • здатність до самостійного вибору і виходу за межі чинних (загальноприйнятих) обмежень; • спокійне ставлення до чітких відповідей, самовладання в ситуаціях, коли неясна сутність того, що відбувається, або неясний результат справи, за умови невизначених цілей та очікувань; • спокійне ставлення до незавершених справ; • оцінювання невизначених ситуацій як бажаних або як загрозливих 	<ul style="list-style-type: none"> • новий опитувальник толерантності до невизначеності (НТН у модифікації Т. Корнілової). <i>Діагностичні шкали:</i> ТН (прагнення до змін); ІТН (прагнення до ясності); міжособистісна ІН (прагнення до ясності і контролю)⁵; • методика «Толерантність до невизначеності» ТАС (Tolerance Ambiguity Scale) С. Баднера в перекладі й адаптації Г. У. Солдатової. <i>Діагностичні шкали:</i> новизна; складність; невіршеність¹⁴; • методика «Особистісна готовність до змін» (PCRS Personal change readiness survey). <i>Діагностична шкала:</i> толерантність до двозначності¹³

Як видно з таблиці, крім зазначених компонентів формування ТН (когнітивного, афективного, конативного), у майбутніх психологів застосовано загальний показник сформованості ТН у майбутніх психологів. Цей показник застосовано з метою перевірки придатності підбраного комплексу методик дослідження та їх діагностичних шкал, авторської анкети, що становлять компоненти формування ТН у майбутніх психологів. Порівняння отриманих даних загального показника сформованості ТН (комплекс стандартизованих методик) та узагальненого показника трьох компонентів (когнітивного, афективного, конативного) дають можливість визначити ефективність розробленої методичної бази дослідження формування ТН у майбутніх психологів.

⁵ Корнілова Т. В. Принцип неопределенности: единство интеллектуально-личностного потенциала человека / Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова, С. А. Корнилов, М. А. Новикова. — М. : Смысл, 2010. — 334 с.

¹⁴ Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Г. У. Солдатов, Л. А. Шайгерова. — М. : МГУ, 2003. — 112 с.

¹³ Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология: учеб. пособие / Л. Г. Почебут. — СПб. : Питер, 2012. — 336 с.

Діагностика *когнітивного компонента* формування ТН у майбутніх психологів полягає у визначенні рефлексивного механізму формування ТН, що дає змогу визначити багаторівневість та складність природи осмислення й усвідомлення свого мислення, придбаних знань і поведінки в ситуаціях минулого, актуального та прогнозованого майбутнього, аналіз своїх думок, почуттів і мотивів в умовах, які змінюються, що є підґрунтям та внутрішньою умовою формування ТН. Загальний показник рефлексивності дає можливість виділити групи майбутніх психологів з високим, середнім і низьким рівнями розвитку рефлексивності. Результати дослідження показників діагностичних шкал («ретроспективна рефлексія», «рефлексія теперішньої діяльності», «розгляд майбутньої діяльності», «рефлексія спілкування та взаємодії з іншими людьми») дають можливість розглянути особливості ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії майбутніх психологів.

Ще одним методом дослідження когнітивного компонента формування ТН у майбутніх психологів є анкета на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування ТН (авторська розробка). В анкеті пропонується надати визначення з основних понять «толерантність до невизначеності», «інтолерантність до невизначеності», вказати ознаки, що підтверджують сформованість ТН, визначити умови формування ТН, диференціювати за певними властивостями толерантну до невизначеності особистість психолога від інтолерантної, обізнаність та усвідомлення позитивної складової ТН. Анкета містить 10 запитань, до когнітивного компонента віднесено питання № 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9.

Отримані відповіді за анкетною оцінюються за 5-бальною шкалою від 1 до 5 і розподіляються на 3 групи відповідно з високим, середнім та низьким рівнями когнітивного компонента формування ТН у майбутніх психологів. При цьому градація балів була такою: 1–2 бали – низький рівень; 3–4 бали – середній рівень; 5 балів – високий рівень. Під час аналізу відповідей увага зосереджується на обізнаності й усвідомленості майбутніми психологами питань, що стосуються як розуміння сутності понять ТН і ІТН, так і умов та показників формування ТН. Враховується обґрунтування відповідей, розгорнутість формулювань, відсутність відповідей на окремі запитання, змістовність висловлювань.

Зазначені методики дослідження та окремі діагностичні шкали дають можливість визначити рівні когнітивного компонента формування ТН у майбутніх психологів. До групи з *високим рівнем когнітивного компонента* належать майбутні психологи, обізнані у важливих аспектах проблематики формування ТН, які оцінюють невизначені ситуації як бажані, убачають у них можливості для професійного зростання, самовдосконалення, усвідомлюють невизначеність сучасного світу і необхідність формування ТН. До групи з *середнім рівнем когнітивного компонента* слід віднести майбутніх психологів, які мають окремі прогалини з основних питань проблематики формування ТН, недостатньо обізнані щодо умов формування ТН, ознак, які підтверджують

сформованість ТН, не повністю усвідомлюють позитивну складову ТН у професійній діяльності психолога. Майбутні психологи з *низьким рівнем когнітивного компонента* характеризуються недостатньою усвідомленістю щодо проблематики формування ТН, не володіють достатньо сформованими знаннями, не відповідають на поставлені запитання, ситуації невизначеності оцінюють тільки як негативні або загрозливі.

Діагностика *афективного (емоційного) компонента* формування ТН у майбутніх психологів здійснюється переважно за допомогою стандартизованих методик (див. табл.), що дає можливість визначити емоційне ставлення майбутніх психологів до формування ТН; виявити показники енергійності, чуттєвості, емоційності, невтомлюваності, підвищеного життєвого тону в стресових ситуаціях, що виникають через інновації, оскільки необхідно справлятися зі змінами, реагувати на нестандартні ситуації, іноді невизначені ситуації; виявити особливості емоційної реакції на стресові ситуації з позитивного боку, віри в успіх.

Крім того, для діагностики афективного компонента використано анкету на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування ТН (авторська розробка), зокрема такі її питання № 3, 8, за якими визначаються позитивні або негативні емоції та почуття майбутніх психологів у ситуаціях невизначеності, суперечливості, неоднозначності та бажаність таких ситуацій. Отримані відповіді оцінюються за 5-бальною шкалою: 1–2 бали – низький рівень; 3–4 бали – середній рівень; 5 балів – високий рівень.

Під час аналізу відповідей увага зосереджується на виявленні у майбутніх психологів позитивного або негативного ставлення до ситуацій невизначеності. Так, низький рівень афективного компонента формування ТН з визначених питань анкети отримують ті респонденти, яким або важко визначитися з відповіддю, або вони тільки негативно ставилися до подібних ситуацій; середній рівень отримують ті респонденти, які надають частково правильні або неповні відповіді з указуванням на позитивну емоційну реакцію щодо невизначених ситуацій; високий рівень отримують за повні й правильні відповіді, з обґрунтуванням позитивної складової емоційної реакції на ситуації невизначеності, суперечливості, неоднозначності.

За набраними балами досліджувані поділяються на 3 групи відповідно з високим, середнім та низьким рівнями сформованості афективного компонента. До групи з *високим рівнем афективного компонента* належать ті майбутні психологи, які позитивно оцінюють ситуації невизначеності; схвалюють необхідність формування ТН у психологів; указують на підвищений життєвий тонус у стресових ситуаціях, у ситуаціях незавершеності, неоднозначності; мають високі показники щодо розуміння емоційного стану іншої людини завдяки співпереживанню, проникненню в її суб'єктивний світ. До групи з *середнім рівнем афективного компонента* належать ті майбутні психологи, які виявляють недостатню впевненість у разі позитивно-емоційного оцінювання ситуацій невизначеності, указують на амбівалентні почуття до проблематики.

До групи з *низьким рівнем афективного* компонента належать досліджувані, яким важко визначитися з відповідями на поставлені запитання, вони проявляють небажання працювати з означеної тематики або вказують тільки на наявність негативного ставлення до ситуацій невизначеності як у навчальній діяльності, так і в житті, мають песимістичний погляд на стресові ситуації.

Про сформованість *конативного (поведінкового) компонента* ТН у майбутніх психологів можна судити на основі комплексу психодіагностичних методик та анкети (див. табл.), які спрямовано на виявлення рішучості і дієвості в ситуаціях невизначеності. Так, доцільно дослідити такі показники, як винахідливість, сміливість, підприємливість, адаптивність, упевненість, за допомогою яких можна визначити поведінкові особливості майбутніх психологів у ситуаціях невизначеності. Зокрема, це вміння знаходити вихід із складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення проблем; тяга до нового, невідомого, відмова від раніше випробуваних і надійних способів діяти в стресових ситуаціях, що відповідає ТН; уміння змінювати свої плани і рішення, перебудовуватися в нових ситуаціях, не наполягати на своєму, якщо цього вимагає ситуація; віра в себе, у свої чесноти і свої сили діяти в невизначених ситуаціях; уміння впоратися з мотиваційними й емоційними «силами», що конфліктують, у ситуації вибору.

Окреме питання анкети (№ 10) «Чи бажаєте Ви бути учасником навчальної програми з питань формування ТН у майбутніх психологів?» також було віднесено до конативного компонента.

Відповідно *високий рівень конативного (поведінкового) компонента* визначається вмінням рішуче діяти в складних ситуаціях, застосуванням нових джерел для вирішення нових проблем, умінням продуктивно діяти в невизначених ситуаціях, умінням ефективно перебудовуватися у нових ситуаціях. *Середній рівень конативного (поведінкового) компонента* характеризується амбівалентним або нейтральним ставленням до необхідності знаходити продуктивні способи виходу з невизначених ситуацій. *Низький рівень конативного (поведінкового) компонента* визначається нездатністю змінювати власні плани та рішення, перебудовуватися у нових ситуаціях, невмінням наполягати на власній позиції, якщо того вимагає ситуація, застосуванням тільки непродуктивних копінгів у складних, невизначених ситуаціях.

Загальний показник сформованості толерантності до невизначеності у майбутніх психологів досліджується комплексом стандартизованих методик та окремих діагностичних шкал (див. табл.). Так, діагностуються такі показники: ТН (що означає прагнення людини до змін, новизни й оригінальності, готовність іти невідомими шляхами і вирішувати складніші проблеми); ІТН (прагнення до ясності, упорядкованості в усьому і неприйняття невизначеності, натомість прийняття як головних правил і принципів, дихотомічний розподіл правильних і неправильних способів дій, думок і цінностей); МІТН (неприйняття невизначеності в позиціях «Я-Інший» і прагнення до ясності й

контролю в міжособистісних стосунках); показник ТН як індивідуальна схильність розглядати (оцінювати) невизначені ситуації як бажані або (у випадку проявів ІТН) як загрозливі; толерантність до двозначності.

Загальний показник сформованості ТН у майбутніх психологів також розподіляється на три рівні. Група з *високим рівнем загального показника* сформованості ТН характеризується прагненням до змін, новизни й оригінальності, спокійним ставленням до невизначеності. Група з *середнім рівнем* визначається оцінкою іноді невизначених ситуацій як загрозливих, почуттями невпевненості в складних, невизначених ситуаціях. І до групи з *низьким рівнем загального показника* належать досліджувані, які не готові йти невідомими шляхами і вирішувати складні проблеми, в більшості випадків невизначені ситуації оцінюють як загрозливі.

Визначення високого, середнього та низького рівнів сформованості ТН у майбутніх психологів відбувається на основі аналізу рівнів вираженості її окремих компонентів (когнітивного, афективного і конативного). Так, високий рівень сформованості ТН у майбутніх психологів визначається в разі високого рівня всіх її компонентів, при цьому допускається середній рівень одного з компонентів. Низький рівень сформованості ТН констатується в разі низького рівня всіх компонентів, при цьому можливим є середній рівень одного з компонентів. Усі інші поєднання рівнів доцільно віднести до середнього рівня сформованості ТН у майбутніх психологів.

Такий підхід до організації діагностики дає змогу виявити основні тенденції та рівні сформованості ТН як результату психологічної підготовки майбутніх психологів в умовах вищого навчального закладу.

Висновки

Визначено головні критерії формування ТН: наявність знань із зазначеної проблеми, емоційне ставлення до невизначеності, уміння ухвалювати рішення і діяти в ситуаціях невизначеності. Відповідно до цих критеріїв запропоновано компоненти формування ТН у майбутніх психологів: когнітивний (обізнаність та усвідомленість щодо формування ТН); афективний (позитивне ставлення до формування ТН); конативний (рішучість і дієвість у ситуаціях невизначеності).

Визначено і теоретично обґрунтовано методики діагностики та їх діагностичні шкали компонентів формування ТН у майбутніх психологів, що передбачають когнітивне оцінювання, емоційне реагування і поведінкову реакцію на ситуації невизначеності. Складено анкету на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування ТН (авторська розробка), в якій також відображено: когнітивне оцінювання ситуацій невизначеності (когнітивний компонент), емоційне ставлення до невизначених ситуацій (афективний компонент), дієвість у ситуаціях невизначеності (конативний компонент).

Запропоновано визначення високого, середнього та низького рівнів сформованості ТН у майбутніх психологів на основі аналізу рівнів вираженості її окремих компонентів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

На основі розробленої методичної бази дослідження формування ТН дослідити рівні сформованості ТН у майбутніх психологів і визначити її ефективність.

Список використаних джерел

1. Гусев А. И. К проблеме измерения толерантности к неопределенности / А. И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 1. — С. 21–28.
2. Гусев А. И. Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала / А. И. Гусев // Личностный потенциал: структура и диагностика ; под ред. Д. А. Леонтьева. — М. : Смысл, 2011. — С. 300–329.
3. Гусев А. И. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. И. Гусев. — К., 2009. — 233 с.
4. Карпов А. В. Рефлексивность как психологическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. — 2003. — Т. 24. — № 5. — С. 45–57.
5. Корнилова Т. В. Принцип неопределенности: единство интеллектуально-личностного потенциала человека / Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова, С. А. Корнилов, М. А. Новикова. — М. : Смысл, 2010. — 334 с.
6. Корнилова Т. В. Мельбурнский опросник принятия решений: русскоязычная адаптация [электронный ресурс] / Т. В. Корнилова // Психологические исследования. — 2013. — № 31. — Т. 6. — С. 4. — Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n31/883-kornilova31.html>
7. Леонов И. Н. Влияние толерантности к неопределенности на профессионально важные качества руководителя : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / И. Н. Леонов ; Удмуртск. гос. ун-т. — Удмуртия, 2015. — 256 с.
8. Луковицкая Е. Г. Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Е. Г. Луковицкая. — СПб., 1998. — 14 с.
9. Лушин П. В. Неопределенность, которую не толерируют / П. В. Лушин // Теория и практика психотерапии. — 2016. — № 5. — Т. 3. — С. 2–6.
10. Лушин П. В. «Гибридная жизнь»: об особенностях самоорганизации и психологической помощи в переходный период: метод. материалы к авторскому курсу «Психологическая помощь личности в переходный период» / П. В. Лушин // Теория и практика психотерапии. — 2014. — № 4. — С. 57–62.
11. Лушин П. В. Экология травмы и условия ее недефицитного сопровождения / П. В. Лушин // Теория и практика психотерапии. — 2016. — № 3(4). — С. 2–10.
12. Осин Е. Н. Факторная структура русскоязычной версты шкалы общей толерантности к неопределенности Д. Маклейна / Е. Н. Осин // Психологическая диагностика. — 2010. — № 2. — С. 65–86.
13. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология: учеб.

пособие / Л. Г. Почебут. — СПб. : Питер, 2012. — 336 с.

14. Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. — М. : МГУ, 2003. — 112 с.

15. Практическая психодиагностика: методики и тесты: учеб. пособие / ред. и сост. Д. Я. Райгородский. — Самара, 2001. — 672 с.

Svitlana Khilko

METHODOLOGY OF RESEARCH INTO FEATURES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' AMBIGUITY TOLERANCE

This article deals with problematic issues of the research techniques of the formation of tolerance characteristics to the uncertainty of future psychologists. It was noted in the article that single approach to measurement of tolerance to the uncertainty was not produced in the scientific tradition, created measuring tools appear as personal questionnaires, which reflect the diversity incomprehension of phenomenon nature of tolerance to the uncertainty.

Criteria were distinguished to give an opportunity of determination components of tolerance to the uncertainty of future psychologists: cognitive (aware of the formation of TU), affective (positive attitude to the formation of TU), connotative (efficacy in the situations of uncertainty).

Methods of diagnostics and its diagnostic scales of the formation components of tolerance to the uncertainty of future psychologists were suggested in the article, which were directed to the determination of the completeness of the cognitive element, determination of the connotative part, determination of the general index of the completeness of tolerance to the uncertainty of future psychologists.

The prospects of future investigations are to make empirical research of the formation levels of tolerance to the uncertainty of future psychologists based on the worked out methodology and prove its efficiency.